

хеліцери щоб, прокусити шкіру людини.

На жаль, павукам часто приписують укуси багатьох інших тварин. Як правило, слід від хеліцер виглядає як пари крапок, але для того, щоб бути впевненим у правильності діагнозу, варто звернутися до лікаря.

Література

1. Ажеганова Н.С. Краткий определитель пауков (Aranei) лесной и лесостепной зоны. — Ленинград: Наука., 1968.
2. Гришин Е.В., Волкова Т.М., Галкин А.А., Пеканова Л.Ф. Выделение и характеристика токсического компонента яда южнорусского тарантула // Биологическая химия. Том 5. — №10. — 1979.
3. Иванов А.В. Пауки их строение, образ жизни и значение для человека. — А.: АГУ. — 1965.
4. Мариковский П.И. Тарантул и каракурт. — АН Киргирской ССР.: Фрунзе, 1956.
5. Уильямс Б., Уилсон К. Методы практической биохимии, пер. с англ, акад.
6. Северин С.Е., канд. биол. наук Виноградова А.Д. — М.: МИР, 1978. — 260 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗИМІВЛІ ВИДІВ РОДУ *PARUS L.* В УМОВАХ МІСТА ПОЛТАВИ

Гордійко А.В.

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

З-поміж усіх інших видів синантропних птахів ряду Горобцеподібні міста Полтави помітне місце посідають види роду *Parus L.* Це невеликі лісові птахи, розміром трохи менші за горобця зі строкатим оперенням, вельми активні та рухливі будь-якої пори року. Протягом останнього польового сезону у межах міста Полтави нами було виявлено 4 види цього роду, опис яких ми подаємо нижче.

1. Синиця велика (*Parus major L.*).

Птах завбільшки з горобця. Це найкрупніший та найчисельніший вид з усіх наших синиць (Рахманов, 1989), типовий для лісових біоценозів. Дорослі особини мають чорну з металічним полиском шапочку, білі щоки й пляму на потилиці, жовтувато-зелений верх, сіре надхвістя, чорні горло і воло та жовтий з зеленуватим відтінком низ. Молоді особини блідіші, чорні ділянки оперення без полиску, буруваті, низ тіла блідо-жовтий.

Ареал виду охоплює Північну Африку та всю Євразію крім районів Крайньої Півночі. Це осілі та частково кочові птахи, трапляються в усіх областях України по лісах, узліссях, садах, парках, скверах та лісо-смугах.

Дуплогніздники, за відсутності дупел мостять гнізда в найнесподіваніших місцях. Гніздо будують з корінців, моху, стеблинок трав, вимощують його пір'ям, шерстю тощо. Повна кладка з 10–14 яєць білого кольору з коричневими плямками. Протягом сезону 2 кладки: у другій половині квітня та в червні, остання з 8–9 яєць. Насиджує самиця 13–

15 днів, пташенята залишаються в гнізді 15–20 днів. По закінченні гніздового періоду разом з іншими видами роду, а також повзиками та підкоришниками утворюють мішані зграї та починають кочувати.

Живляться здебільшого комахами на всіх стадіях їх розвитку, в холодний період року споживають також насіння, ягоди, іноді покидьки. Влітку 75% денного раціону складає гусінь (Ганзак, 1986).

2. Синиця блакитна (*Parus coeruleus L.*)

Птахи трохи менші за попередній вид. Дорослі особини мають тім'я, крила та надхвістя ніжно-блакитного кольору та темно-синю поперечну смугу на шиї, лоб, брови, потилицю і щоки білого кольору. Вузечка, горло, плями з боків шиї та смужка через око чорні, низ тіла і спина жовті. Статевий диморфізм в оперенні не виражений. У молодих особин оперення менш яскраве, блакитна шапочка на голові відсутня.

Ареал виду охоплює Європу крім районів Крайньої Півночі, Північно-Західну Африку, Малу Азію та Іран. Птахи осілі та частково кочові, в Україні гніздяться скрізь, окрім південних районів Степу, де відсутня деревна рослинність, внаслідок чого ареал у Криму є ізольованим (Іванов, Штегман, 1978). Улюблені біоценози — листяні, мішані та заплавні ліси, лісосмуги, парки, сади тощо.

Харчуються здебільшого деревними членистоногими — комахами та павуками, іноді споживають насіння та ягоди.

Дуплогніздники, гнізда мостять здебільшого у вологих ділянках листяних лісів, часто дуже близько до землі. Гнізда будують з гілочок, стебел трав, корінців, вимощують шерстю, мохом, пир'ям тощо. Повна кладка з 9–13 яєць у квітні-травні, насиджує їх самиця 13–14 днів. Пташенята залишаються в гнізді 18–20 днів, батьки вигодовують їх комахами, з яких на 90% (Иноземцев, 1978) складається раціон цих птахів у гніздовий період. У другій половині липня починають кочувати з іншими синицями у складі мішаних зграй.

3. Синиця чорна, або московка (*Parus ater L.*)

Птах менший за синицю велику. Загальний тон оперення темний, „шапочка“ чорна з металічним полиском, вузечка, пляма на потилиці, щоки та шия з боків білі. Спина сіро-коричнювата, боки сірі, низ тіла бруднувато-білий, горло чорне. Молоді особини відрізняються буруватим оперенням без поліску замість бруднувато-чорного. Статевий диморфізм в оперенні не виражений.

Ареал виду охоплює рівнинні й гірські хвойні ліси Євразії аж до Тихого океану на сході та у Північно-Західній Африці. В Україні це осілі гніздові птахи Карпат, Полісся, існує ізольований ареал у Криму (Іванов, 1976). Улюблені біотопи — середньовікові та молоді ділянки хвойних, здебільшого ялинових лісів.

Живляться деревними комахами та павуками, взимку — також насінням та ягодами.

Гнізда мостять у щілинах, дуплах дерев та під їх корою, з тих самих матеріалів, що й інші види синиць, проте майже не вимощують гнізд пир'ям. Повна кладка з 7–11 яєць, протягом сезону 2 кладки — у квітні та червні. Насиджує самиця приблизно 14 днів (Портенко, 1960), пташенята залишаються в гнізді 16–17 днів. Взимку з іншими видами синиць утворюють кочові зграї, проте завжди тримаються хвойних лісів і насаджень.

4. Гаїчка болотяна (*Parus palustris L.*)

Маленький птах розміром з синицю-московку масою до 12 г. У

дорослих птахів голова зверху і шия чорні, з полиском. Щоки та шия з боків білі, спина і надхвістя сірі, горло чорне, низ тіла світло-сірий. Молоді птахи знизу бурувато-білі, чорні пера на голові буруваті, матові.

Ареал виду охоплює ліси Західної та Центральної Європи, Туреччини, Кавказу та Південно-Східної Азії. В Україні це осілі, гніздові або частково кочові птахи Полісся, Лісостепу та Карпат, під час кочувань трапляються в усіх областях. Улюблені біотопи — вологі ділянки листяних та мішаних лісів з густим підліском біля водойм.

Живляться майже виключно комахами та павуками, а взимку — також насінням.

Дуплогніздники, гнізда вимощують шерстю, іноді пір'ям. Повна кладка з 7–10 яєць, двічі за сезон — у квітні та червні, насиджує самиця 14–15 днів, пташенята сидять у гнізді 17–19 днів.

Вищеперелічені види роду *Parus* взимку розподіляються по Полтаві нерівномірно. Найчисленніший та найпоширеніший вид — синиця велика, котра трапляється скрізь по місту, де тільки є дерева. Це досить урбофільний вид, котрий взимку тяжіє до людських осель з їх харчовими відходами. Багато цих синиць мешкає у парках міста, зокрема у дендропарку.

Синиця чорна поширена значно менше і була виявлена нами в Полтаві на хвойних породах Березового гаю, Парку Перемоги та Першотравневого проспекту, в чагарниках на березі ставка у дендропарку та в заболоченому лісі на Дублянщині. Урбофобний вид.

Синиця блакитна виявлена нами у чагарниках дендропарку та у заболоченому лісі на Дублянщині, у межах кварталів міської забудови помічена на липі коло ПДПУ.

Гаїчка болотяна виявлена в тих же місцях, що і попередній вид, у кварталах житлової забудови відсутня. Урбофоб.

Умови минулої зими (відсутність снігового покриву, плюсові температури, затишна здебільшого погода) сприяли вдалій зимівлі названих видів, проте у суворіші зими цих пташок підготовуванням. Тим більше, що вони знищують багато комах-шкідників, а також становлять естетичну цінність для людини.

Література

1. Ганзак Я. Иллюстрированная энциклопедия птиц. — Прага: Артия, 1986. — С. 441.
2. Иванов А.И. Каталог птиц СССР / А.И. Иванов; АН СРСР, Зоол. ин-т. — Л.: Наука, 1976. — С. 202.
3. Иванов А.И., Штегман Б.К. Краткий определитель птиц СССР. Изд. 2-е, испр. и доп. Под ред. А.А. Стрелкова. — Л.: Наука, 1978. — С. 442.
4. Иноземцев А.А. роль насекомоядных птиц в лесных биоценозах. — Л., 1978. — 263 с.
5. Портенко Л.А. Птицы СССР. — М.-Л.: АН СССР. — Ч. IV. — 1960. — 414 с.
6. Рахманов А.И. Птицы — наши друзья. — М.: Росагропромиздат, 1989. — С. 107.